

* Dat geldt eveneens voor het z.g. eilandstation in Bilthoven (1901) van de Spoorwegen aan de Soestdijkseweg. "Cultuurhistorisch van belang als één van de bepalende factoren voor de ontwikkeling van Bilthoven", schrijven de opstellers van de monumentenlijst.

* De watertoren aan de Burgemeester van der Borchlaan, gebouwd in 1926, stond ook genomineerd voor de gemeentelijke lijst. Het aanbrengen evenwel van een cementen laag op het bakstenen bouwsel vond men zo ingrijpend dat de toren geen plaatsje kreeg op de definitieve lijst.

* Van het gasbedrijf in de Nieuwstraat is het kantoor bewaard gebleven. De gevelsteen en andere versieringen herinneren nog duidelijk aan de oorspronkelijke functie van dit gebouwtje.

*Hoewel formeel geen echt nutsbedrijf wil ik aan dit rijtje het Biltse Badhuis in de Torenstraat toevoegen. Gebaad wordt daar allang niet meer, tenminste niet door het publiek, maar het gebouwtje heeft nog weinig van haar oorspronkelijk aanzien verloren.

Noten:

- 1) Bij het schrijven van deze inleiding heb ik gebruik gemaakt van publikaties van het Projectbureau Industrieel Erfgoed (PIE), de stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN) en de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL).

- 2) In dit jaar worden er naast landelijke evenementen ook provinciale activiteiten georganiseerd. In de provincie Utrecht staat het thema 'Industrie en Water' centraal. Geïnteresseerden kunnen voor een overzicht van de evenementen contact opnemen met het projectbureau, telefoon 030-6919996.
- 3) Gebruikte literatuur bij dit tweede gedeelte: Monumenteninventarisatie De Bilt, E.H.Dikland/J.A.v.d.Hoeve, 1983; Gemeentelijke Monumentenlijst De Bilt, 1991; De Bilt, Geschiedenis en Architectuur, S.Broekhoven/S.Barends, 1995.
- 4) Zie :De Biltse Grift nr.12. Ellen Drees: Stoomwasserij 'De Sneeuwbal'.
- 5) Het in de monumentenlijst genoemde jaartal "ca. 1880" moet zijn "1899".
- 6) De familie Buitenweg zoekt nog steeds naar een waardige plaats voor dit historische wapen. Misschien kan het een plaatsje krijgen aan een van de nieuwe muren van ons vergrote gemeentehuis. Het zou een, zij het wat laat, eerbetoon zijn aan de voor deze gemeente ooit zo belangrijke industrie.
- 7) Deze tentoonstelling vond plaats op 18 en 19 november 1995 bij V.V.S.O.WVT en op 2 januari 1996 in het Witte Dorpshuis. De catalogus van deze tentoonstelling (48 bladzijden) is nog verkrijgbaar op De Oude School; 104 bedrijven worden erin vermeld. Van 46 bedrijven is een beschrijving opgenomen.
- 8) De gebouwen van Jean Heijbroek stonden naast het spoorwegstation in Bilthoven. De oude gevel aan de stationszijde (perron richting Utrecht) is bij de laatste verbouwing grotendeels gespaard gebleven.

Over brand op Beerschoten en hoe geld en goud in rook opgingen

Lies Haan-Beerends

Bij het horen van de naam Beerschoten zullen velen uit De Bilt denken aan het Bosgebouw Beerschoten. Daarover is regelmatig in de regionale bladen te lezen. De Stichting Het Utrechts Landschap ontwikkelt in en om het als bezoekerscentrum ingerichte Bosgebouw talloze educatieve evenementen. Het Bosgebouw, De Holle Bilt nr. 6, is het voormalige koetshuis van het landgoed Beerschoten.

Het huis Beerschoten, ontstaan uit een boerderij behorende bij het Vrouwenklooster, heeft een zeer lange geschiedenis achter de rug. Na de Reformatie werden de bezittingen van het Vrouwenklooster onder het beheer van de Ridderschap in Utrecht gesteld. Zo ook de uithof Beerschoten.

In 1680 werd Beerschoten verkocht en werd Jacob Martens de eerste particuliere eigenaar. Het grondbezit van Beerschoten werd in de daaropvolgende eeuwen enkele malen vergroot. Het huis onderging diverse verbouwingen.

Omstreeks 1820 kwam het landgoed in handen van Jonkheer J. Steengracht van Oostcapelle. De familie Steengracht van Oostcapelle liet het huis eveneens verfraaien en liet omstreeks 1850 door de landschapsarchitect Zocher het park in Engelse landschapsstijl aanleggen. Zo werd Beerschoten één van de mooie buitenplaatsen aan het begin van de Stichtse Lustwarande. De achterzijde bood en biedt menig voorbijganger vanaf De Holle Bilt en Utrechtseweg een prachtige aanblik.

T.J. Lutgers' litho in "Gezichten in de omstreken van Utrecht" 1869.

In 1965 verkocht de familie Steengracht van Oostcapelle het landgoed Beerschoten. Het landhuis, genummerd De Holle Bilt nr. 2, biedt thans onderdak aan de Grontmij. In 1978 werd het, nadat het ternauwernood aan sloop was ontsnapt, gerestaureerd en verbouwd tot kantoor.

Raast heden ten dage het verkeer over de Utrechtseweg, rond 1889 was dat allerminst het geval. De Utrechtseweg liep toen door de dorpskom van De Bilt. Eerst in 1937 werd ze omgeleid. De "verkeersdrukte" zal in 1889 bestaan hebben uit wat paard en wagens, de paardentram die enkele malen langskwam op weg naar Zeist of Utrecht en wat rijtuigen van de goeude burgerij. Meestal verplaatste men zich te voet, vooral de gewone man.

Op 8 februari van het jaar 1889 waren vijf jongelui op weg van Utrecht naar Harderwijk. Daar wilden ze dienst nemen bij het koloniale leger. Ze hadden dus nog een flinke wandeling voor de boeg toen ze op die bewuste dag door het dorp De Bilt liepen. Daar zullen ze ongetwijfeld gehoord hebben, dat het landhuis Beerschoten in brand stond. De dorpingen hadden vast en zeker de uitrukkende brandspuiten gezien. De Burgemeester van De Bilt bleek zelfs in Utrecht assistentie gevraagd te hebben voor het bestrijden van de brand. Daar immers was men in het bezit van een moderne stoomspuit, iets wat een kleine gemeente als De Bilt zich niet kon veroorloven. Toen de jongelui bij het landhuis kwamen, bleek het in lichterlaaie te staan. Zelfs de stoomspuit had het huis niet kunnen redden.

Volgens het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad van 9 februari 1889 bleek dat de hevige wind het blussen zeer bemoeilijkt had. Al was de spuit van kwart voor drie tot half zeven aan het spuiten geweest, het had niet meer mogen baten.

Wel waren er velen geweest die nog wat van het huisraad en de kostbaarheden in veiligheid hadden helpen brengen. Velen hadden behulpzaam de handen uit de mouwen gestoken. Ook de vijf jongelieden die op weg waren naar Harderwijk waren bijgesprongen. Maar hun hulp bleek niet zo onbaatzuchtig als die van de vele anderen. De verleiding zichzelf te verrijken was te groot. Vooral voor de 25-jarige A.v.d.Pol. Zoals uit een kranteartikel van 3 april 1889 uit eerder genoemd dagblad blijkt, had de eigenaar van Beerschoten, Jonkheer J. Steengracht van Oostcapelle, kort na de brand ontdekt, dat hem een belangrijke som geld was ontvreemd. Naar schatting ongeveer f. 500,-, het meest in de vorm van gouden en zilveren munten. De justitie werd ingeschakeld en als verdachten werden al snel A.v.d.Pol en zijn kornuiten aangehouden en voorgeleid.

Uit diverse getuigenverklaringen kwam het volgende naar voren:

A.v.d.Pol bleek vlak na de brand over een wel zeer goed gevulde beurs te beschikken. Hij was niet, zoals toch het voornemen was, na de geboden "hulp" doorgedaan naar Harderwijk, maar hij was naar Utrecht teruggekeerd al waar hij, volgens zeggen, aardig aan de zwier was gegaan. Koffiehuis na koffiehuis werd bezocht, geen uitspanning werd overgeslagen.

Een drietal getuigen verklaarde hem in het bezit te hebben gezien van een zevental gouden tientjes. Aan diverse andere personen had hij een linnen zakje getoond, waarin wel f. 100,- gezeten zou hebben. A.v.d.Pol nam het er de daaropvolgende dagen goed van en ook vrienden mochten meegenieten. Zij hielpen het kapitaal te doen slinken. In een Utrechtse dansgelegenheid probeerde A.v.d.Pol een gouden tientje te wisselen, zo zei één der getuigen. Een andere getuige was met hem naar Amsterdam gegaan om daar het rijke leven voort te zetten. Daar werden inkopen gedaan. Voor een vriendin werd een nieuwe hoed gekocht. Een zilveren horloge en een mooie paraplu werden aangeschaft.

Alles werd betaald uit de klaarblijkelijk onuitputtelijke beurs. Geen wonder dus dat, toen A.v.d.Pol op 14 februari in hechtenis werd genomen, er van het kapitaal niet veel meer over was. Het rijke en royale leven had amper een week geduurd!

Bij de ondervraging tijdens de rechtszitting gaf A.v.d.Pol toe, dat hij voornemens was geweest naar Harderwijk te lopen, maar hij was van gedachten veranderd. Hij zei zich helemaal niets toegeëigend te hebben. Het geld, dat hij de dagen na de brand zo makkelijk had laten rollen, was door hem in negen maanden moeizaam bijeengespaard. Hij bezat f. 47,50, waaronder twee gouden tientjes en wel vijftig nieuwe centen, die zo mooi glommen, dat ze door de getuigen per abuis voor tientjes waren aangezien. Ook de getuigen hadden wellicht een borrel op! Maar ondanks zijn mooie praatjes en ondanks het betoog van zijn verdediger Mr. M.J. van Oosterzee, was volgens de Officier van Justitie A.v.d.Pol's schuld wettig en overtuigend bewezen en werd een gevangenisstraf van een jaar geëist.

Niet alleen A.v.d.Pol, maar ook drie andere kornuiten met de initialen B.v.L., D.v.d.B. en J.L. stonden terecht. Ook zij waren bij de brand "behelpzaam" geweest.

B.v.L. had toen een doosje gevonden, waarin een paar gouden manchetknopen bleken te zitten. Volgens de eigenaar zouden die wel f. 65,- waard zijn. B.v.L. had wel begrepen, dat ze hem niet toebehoorden. Hij had ze willen terugbrengen, maar zijn vrienden raadden hem dat af. Die vrienden hadden geprobeerd de knopen in Amersfoort te verkopen. Ze gaven er één bij een goudsmid in bewaring. Die rook onraad en seinde de politie in. Toen de verdachten D.v.d.B. en J.L. werden aangehouden bleek de tweede knoop inderdaad in hun bezit te zijn. Ze werden dus in hechtenis genomen.

B.v.L. gaf tijdens de rechtszitting toe de knopen gevonden te hebben, zich wel bewust zijnde, dat ze van de brand afkomstig moesten zijn en dus andermans eigendom waren. D.v.d.B. en J.L. ontkenden te weten waar de knopen vandaan kwamen. Mr. Van Geuns, Officier van Justitie, achtte de schuld echter wettig en overtuigend bewezen.

De twee vrienden, die de knoop aan de goudsmid hadden aangeboden, hadden zich van een valse naam bediend. Bovendien hadden ze het op een lopen gezet toen de politie hen wilde aanhouden. Tekenen van schuldbekentenis, zo vond Van Geuns. De verdediger van de beklagden, Mr. W. Dolk, vroeg vrijspraak. B.v.L. had immers maar een doosje gevonden, zo zei hij, niet wetende dus wat de inhoud was. Volgens de verdediger was ook allerm minst bewezen, dat de andere beklagden wisten hoe de knopen in het bezit van B.v.L. waren gekomen. Maar het mocht niet baten. Op de rechtszitting van 15 april werd A.v.d. Pol veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf, B.v.L. kreeg zes maanden en de twee andere verdachten kregen ieder drie maanden gevangenisstraf opgelegd.

De brand op Beerschoten had voor deze vier vrienden dus ingrijpende gevolgen. Of ze ooit nog bij het koloniale leger dienst hebben genomen, vertellen de bronnen niet! Over de vijfde man is niets bekend. Mogelijk heeft die wel zijn reis volgens plan kunnen vervolgen.

Op de vergaderingen van B.en W. en de Raad van De Bilt kwam de brand op Beerschoten ook aan de orde.

Volgens de notulen van de vergadering van B.en W. van 5 maart 1889 was de door de gemeente Utrecht ingediende declaratie terzake van de verleende assistentie door middel van de stoomspuit onderwerp van gesprek. B.en W. verklaarden de gemeente Utrecht hun dank te zullen betuigen en de declaratie te laten voldoen.

Nadiscussiërend over de brand, bleek, dat het College het raadzaam achtte enkele geschikte jongelui te zoeken, die in de toekomst als brandwacht konden worden aangesteld. De Heer Van Boetzelaer, lid van het College, vroeg zich af, of het niet wenselijk was een andere brandmeester aan te stellen. Volgens hem zou gebleken zijn, dat T.Meijer niet de meest geschikte persoon voor die functie was. De voorzitter zei echter, geen betere persoon te weten. Ook de andere leden beaamden dit, waarna werd besloten voorlopig Meijer als brandmeester aan te houden.

Tijdens de Raadsvergadering van 1 mei 1889 kwam de declaratie, groot f. 41,86 ook ter sprake.

Bovendien bleek aan Joh.Nas f. 1,75 te zijn betaald voor de huur van een paard, zodat de totale kosten f. 43,61 beliepen, kosten die uit de post "Onvoorziene Uitgaven van het loopende dienstjaar" dienden te worden voldaan.

Tijdens de Raadsvergadering van 10 mei werd besloten, dat de post van de begroting betreffende de kosten der brandweer tot het formidabele bedrag van f. 490,- moest worden verhoogd. Er had zich inmiddels in De Bilt nog een grote brand voorgedaan. Op 6 mei was de windkorenmolen op de hoek van de Hessenweg en de Looijdijk afgebrand. Ook toen weer was gebleken, dat het Biltse materiaal voor de brandbestrijding ontoereikend was. Men stelde o.a. voor om voor f. 200,- nieuwe slangen te kopen. De kosten ter bestrijding van de brand op Beerschoten bleken inmiddels tot f. 163,56 te zijn opgelopen. De kosten van de brand van de molen bedroegen f. 126,44. Dit alles tezamen vormde dus het bedrag van f. 490,-.

Tijdens de openbare vergadering van 15 mei stelden de voorzitter en Jonkheer Steengracht van Oostcapelle voor aan het personeel van de heer Van Boetzelaer een gratificatie te geven van f. 25,-. Baron Van Boetzelaer, wonende op Het Klooster, bezat een eigen brandspuit, die eveneens bij de branden beschikbaar was gesteld. Zijn personeel had zich bij de brandbestrijding zeer verdienstelijk gemaakt. Na stemming, waaraan de Heer van Boetzelaer niet meedeed, ging de Raad met het voorstel akkoord. Niet vergeten mocht worden de "Assurantie Maatschappij" hierover in te lichten. De voorzitter nam op zich dit te doen. In de jaren 1890 en 1891 werd het huis Beerschoten in opdracht van Jonkheer J.Steengracht van Oostcapelle in nieuwe glorie herbouwd. Het kreeg toen zijn huidige vorm. Dat er tijdens die herbouw ook arbeidsonvrede was, hebben we kunnen lezen in nummer 7 van De Biltse Grift. Bij een latere interne verbouwing werden houten plankjes gevonden, waarop de bouwvakkers hun beklag doen. Op een der plankjes staat te lezen: "De aapmensch gaf niet meer loon. God vervloek die vent" en "hij probeerde het eerst of wij niet voor 11 ½ cent wilde werken maar de almachtige van hierboven zal hem ervoor straffen". Wie die aapmens is geweest vertellen de plankjes niet.

Er blijkt wel uit, dat er niets nieuws is onder de zon, zij het dat de bedragen der looneisen nu anders liggen!
Branden komen helaas nog regelmatig voor en ook nu nog zijn er mensen, die zich aan andermans eigendommen vergrijpen.

HELAAS!!

Bronnen:

- Notulen vergaderingen B.en W. en Raad De Bilt 1889 (Gemeente Archief De Bilt inv.nr. 31 en 13).
 - J.W.H.Meijer, Kleine Historie van De Bilt en Bilthoven, Bunnik 1995.
 - S.Broekhoven en S.Barends, De Bilt, geschiedenis en architectuur, Zeist 1995.
 - W.Dekker en J.W.H.Meijer, Brand in De Bilt en hoe ze het vuur bestreden, De Bilt 1979.
 - Diverse artikelen uit het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad 1889.
-

Wandelingen langs de Soestdijkse- en Utrechtseweg in de vorige eeuw

J.B. Christemeijer met een toelichting van Lo Schneider

Ruim 150 jaar geleden, om precies te zijn in 1836 en 1837, verscheen er van de hand van J.B. Christemeijer een tweetal boekjes, waarin hij beschrijvingen geeft van wandelingen of rijtoeren door onze provincie. Deze beschrijvingen zijn zeer gedetailleerd en geven uiteraard een beeld van die tijd. De redactie vindt het een leuk idee enkele fragmenten, die betrekking hebben op De Bilt in De Biltse Grift te publiceren. Degenen, die belangstelling hebben voor de andere beschrijvingen van het "STICHT van UTRECHT", wijzen wij erop, dat van deze boekjes in 1986 een facsimile uitgave is uitgebracht door Repro Holland B.V. Jan Bastiaan Christemeijer is in 1794 te Amsterdam geboren. Hij was zeer oranjegezind en nam op 19-jarige leeftijd vrijwillig dienst bij de cavalerie van de Prins. Na zijn dienstdienst was hij werkzaam op een kantoor, trouwde in 1815 en ging met zijn vrouw naar Utrecht. Hij werkte in die stad als bediende op een notariskantoor. In 1823 of eerder was hij commies bij de provincie Utrecht. In 1851 werd hij op wachtgeld gesteld als provinciaal ambtenaar. Hij overleefde zijn vrouw ruim 4 jaar en overleed in Amsterdam, 77 jaar oud, op 1 januari 1872. Hij heeft veel gepubliceerd, o.a. detectiveverhalen. Ongeveer 43 jaar oud schreef hij de boekjes:

<i>LANDELIJK SCHOON</i>	<i>HET LUSTOORD</i>
<i>in het</i>	<i>tusschen</i>
<i>STICHT van UTRECHT</i>	<i>AMSTEL EN GREBBE</i>
<i>en in deszelfs</i>	<i>en elders in het</i>
<i>OMSTREKEN.</i>	<i>STICHT van UTRECHT.</i>

In het eerste boekje beschrijft hij een uitstapje van Utrecht naar het Gooi. Hoewel Christemeijer de tocht bij voorkeur wandelend aflegt, begrijpt hij dat zijn lezers een voorkeur hebben voor het reizen met een "rijtuig". Degenen die zijn reisbeschrijving volgen, zullen "des morgens klokke vijf ure paraat moeten zijn" voor het vertrek vanuit Utrecht. De reis voert over de Soestdijkseweg langs Jagtlust. Hij schrijft over die weg, vroeger de Prinsenlaan geheten:

"Voorbij het buitengoed het Klooster en de landelijk gelegene predikantswoning en dorpskerk, zijn wij al vast aan de Bilt gekomen, en laten het schoone buitengoed Houderinge liggen, hetwelk wij in de lengte langs rijden, en waarin meer dan een fraai perspectief ons oog tot zich trekt. Zóó eene wijl onder het lommer van eiken- en populieren voortrijdende, bevinden wij ons alda in eene heerlijke beukendreef. Dit is de oude Prinsenlaan, welke naam waarschijnlijk vandaar ontleend is, omdat deze weg, van ouds, naar het vorstelijk jagtslot Soestdijk geleidde, en dus, door de Prinsen Erfstadhouders, bij hun bezoek van dit slot, bereden werd. Hier gaat de straatweg te midden door de bosschen en korenvelden van het buitengoed Jagtlust, van de Heer W. Diemont, en mag dus deze laan, wegens haar voortreffelijk lommer en oogverrukkende partijen ter wederzijde, met eene kleine verandering van naam, met regt eene prinselijke laan heeten.

Het is thans half zes ure in den morgenstond. Maar welk een morgenstond hier, als het weder ons gunstig is! Nu - zoo als de Heer Schenk zegt.